

I АНАЛИЗА СТАЊА ФИНАНСИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОЂАЧА И МОДЕЛИ ФИНАНСИРАЊА ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Увод

Пољопривреда као привредна грана има велики економски и социјални (па и политички) значај у Републици Србији. Одликује се већим бројем организационих карактеристика, које првенствено проистичу као резултат коришћења природних услова и биолошког карактера пољопривредне производње. Планирани раст производње базира се на рационалнијој производњи на већ постојећим производним површинама и на повећању добијених приноса, односно на спровођењу низа мера ефикаснијег привређивања.

Пољопривреду, а нарочито примарну пољопривредну производњу, карактерише низ специфичности (сезонски и органски карактер, високи ризици производног циклуса, спор обрт капитала, немогућност специјализације производње и низак степен искоришћености капацитета), због којих је са аспекта финансирања захтевнија у односу на друге привредне делатности. Наведене специфичности условљавају да у пољопривреди постоји потреба да се у кратком року ангажују значајна финансијска средства, која у процесу производње остају дуго везана, при чему је присутна и неподударност времена улагања и валоризације производње.

Било да се посматра у ужем смислу, као примарна пољопривредна производња, или у ширем смислу, као мултифункционална пољопривреда, пољопривреда је „привилегована“, односно има финансијску подршку и у тржишно развијеним економијама. Као пример за то могу нам послужити мере Заједничке аграрне политике Европске уније, које се првенствено заснивају на подстицајним (бесповратним) средствима, а такође и начин финансирања Пољопривреде у Сједињеним Америчким Државама базиран на повољним фармерским кредитима (Радовић, 2015).

Према подацима Пописа пољопривреде 2012., у Републици Србији је евидентирано 631.552 пољопривредних газдинстава (ПГ), од чега је 628.552 породичних пољопривредних газдинстава (ППГ) или 99,52% њиховог укупног броја, а 3.000 правних лица и предузетника (Табела 1.1.).

Учешће породичних пољопривредних газдинстава по регионима у укупном броју породичних пољопривредних газдинстава је: за Београдски регион 5%, за Регион Војводине 23%, за Регион Шумадије и Западне Србије 42%, и за Регион Јужне и Источне Србије 30%.

Табела 1.1. Домаћинства и пољопривредна газдинства према правном статусу, по регионима

	Домаћинства	Пољопривредна газдинства		
		Укупно	Породична	Правних лица и предузетника
Република Србија	2.487.886	631.552	628.552	3.000
Србија-Север	1.302.590	180.868	179.386	1.482
Београдски регион	606.433	33.244	33.117	127
Регион Војводине	696.157	147.624	146.269	1.355
Србија-Југ	1.185.296	450.684	449.166	1.518
Регион Шумадије и Западне Србије	662.769	262.940	261.935	1.005
Регион Јужне и Источне Србије	522.527	187.744	187.231	513
Регион Косова и Метохије	...	...	...	...

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2011., Попис пољопривреде, 2012.

Према истом извору података на нивоу Републике Србије укупан број чланова газдинства и стално запослених на газдинству износи 1.442.628, од чега су жене 615.382, а мушкарци 827.246. Од тога укупно ангажована радна снага на породичним пољопривредним газдинствима износи 1.416.349 (98,2%), при чему 608.697 су жене, а 807.652 су мушкарци. У структури укупно ангажоване радне снаге најзначајније је учешће:

- носилаца газдинстава који су обављали пољопривредну активност (укупно 617.365, од тога 106.946 жене и 510.419 мушкарци);
- осталих чланова породице и рођака који су обављали пољопривредну активност на газдинству (укупно 797.199, од тога 501.487 жене и 295.712 мушкарци);
- учешће стално запослених на газдинству (укупно 1.785, од тога 264 жене и 1.521 мушкарци).

На основу наведених података може се извести закључак да у структури пољопривредних газдинстава преовлађују породична. Примарна пољопривредна производња, односно пољопривреда у ужем смислу је кључна делатност домаћих пољопривредних произвођача.

Један од најзначајнијих проблема пољопривредних произвођача у Србији су ограничени сопствени извори финансирања. У таквим условима, унапређење пословања пољопривредних газдинстава зависи од других извора финансирања, као што су кредити, субвенције итд. Међутим, просечан пољопривредни произвођач има низак ниво финансијских знања, што значајно отежава приступ додатним изворима финансирања.

У Табели 2. приказан је ниво обучености управника/менаџера на пољопривредним газдинствима у Републици Србији. Највећи број има само *пољопривредно искуство стечено праксом* и њих је по евиденцији пописа у Републици Србији 378.940

(60,0%), а најмањи је број управника/менаџера који има образовање из области пољопривреде. Свега њих 4,7% има завршену пољопривредну средњу школу, пољопривредну вишу школу или пољопривредни факултет или завршен курс из области пољопривреде. Неку другу средњу школу, вишу школу или факултет који нема везе са пољопривредном струком има 35,3% од укупног броја менаџера.

Табела 1.2. Ниво обучености управника (менаџера) на пољопривредним газдинствима, 2012.

	Република Србија	
	Број лица	Структура,%
Само пољопривредно искуство стечено праксом	378.940	60,0
Курс из области пољопривреде	4.270	0,7
Пољопривредна средња школа	16.120	2,6
Друга средња школа	191.591	30,3
Пољопривредна виша школа или факултет	8.992	1,4
Друга виша школа или факултет	31.639	5,0
Укупан број управника на ПГ	631.552	100,0

Извор: Попис пољопривреде 2012: Пољопривреда у Републици Србији, РЗС, књига II.

Узимајући у обзир наведене податке уочава се да је образовна структура управника/менаџера на пољопривредним газдинствима у Републици Србији изузетно неповољна. Са друге стране, подаци из *Табеле 1.2.* такође показују да је 4.270 управника/менаџера пољопривредних газдинстава у Републици Србији похађало курсеве у области пољопривреде, што указује на постојање жеље за усавршавањем и даљим образовањем у области пољопривреде.

Са друге стране, највећи део пољопривредних газдинства у Републици Србији **не води евиденцију** о радним процесима које обављају током периода вегетације у биљној производњи, како на појединим парцелама тако и на читавој својој производној површини. Резултат тога је непостојање прецизних података о изведеним агротехничким мерама, утрошеним инпутима, квалитету и квантитету добијених приноса и стању животне средине на нивоу газдинства.

У том смислу, од великог значаја је **Књига поља** која представља инструмент (извор података) управљања производњом. Служи за евиденцију изведених агротехничких мера, утрошених средстава за производњу и добијених приноса на парцелама, а води се за гајене ратарске, воћарске и повртарске културе. У Књизи поља се детаљно уносе сви подаци који се односе на урађене анализе земљишта (физичке, хемијске, механичке), тип земљишта, потрошњу горива, начин ђубрења и врсту коришћеног ђубрива, фитосанитарну заштиту, начин наводњавања и његову норму, као и све остале операције, за сваку културу и парцелу одвојено. Књига поља на неки начин говори и о писмености управника/менаџера који води пољопривредно газдинство.

Кроз Књигу поља анализира се досадашња производња и на основу њених специфичности у погледу појединих производних култура или особина земљишта на појединачним парцелама планира се оптимална производња на

пољопривредном газдинству, уз настојања да се максимално искористе сви производни капацитети газдинства.

У Закону о изменама и допунама Закона о пољопривредном земљишту („Службени гласник РС”, број 112/15), Књига поља се дефинише као документ о планирању и праћењу свакодневних активности у биљној производњи и оствареним приносима током године, а нарочито у ратарској, повртарској и воћарској производњи. Истовремено, у овом Закону дефинисана је обавеза да закупци пољопривредног земљишта у државној својини успоставе плодоред и воде Књигу поља за биљну производњу.

Редовним вођењем Књиге поља омогућава се анализирање производних активности и праћење остварених резултата током вишегодишњег периода, што омогућава боље планирање производње и постизање бољих ефеката пословања на газдинству. Кроз Књигу поља могу се сагледати производња и планирати оптимална будућа улагања.

На жалост, највећи део пољопривредних газдинства у Републици Србији не води евиденцију о радним процесима које обављају за сваку културу на појединим парцелама и на читавој производној површини. У складу са тим на газдинствима нема прецизних податка о оствареним производним резултатима, односно резултата остварених на појединим парцелама.

С тога се од науке најчешће очекује да изврши трансфер неопходних знања и вештина ка пољопривредним газдинствима, чијим би усвајањем била у позицији да ефикасније планирају, организују, финансирају и управљају производним процесом, изврше одређене уштеде у коришћеним инпутима, произведу већу количину здравствено безбедних производа уз ослањање на принципе заштите животне средине, те успешно пласирају произведено на локалном или регионалним тржиштима, једном речју буду у стању да самостално утичу на јачање одрживости свог пословања.

Поред директног утицаја на резултате пословања које има газдинство од вођења Књиге поља, резултати који се добијају увођењем евиденције на газдинствима имају вишеструки значај и на другим нивоима. Пољопривредне саветодавне службе анализом података које добијају са газдинстава могу да утичу на усмеравање пољопривредне производње у правцу који највише одговара карактеристикама подручја. На овај начин би се утицало на повећање обима производње и стандарда пољопривредних произвођача појединих подручја и читаве државне територије.

Електронска Књига поља је савремен и прегледан систем евиденције, с тим да на газдинствима индивидуалних пољопривредних произвођача овај систем евиденције није шире прихваћен. Основни разлог слабе примене електронског система евиденције је пре свега **слаба информатичка писменост власника и запослених на пољопривредним газдинствима.**

По степену развијености информатичког друштва Србија се налази на репу европских догађаја. Од нас су у овом показатељу лошији само Македонија, Албанија

и БиХ. Информатичка писменост грађана Европе мери се бројем сертификованих особа, што подразумева способност да користе рачунаре у свакодневним активностима. Усклађивање српског правног система са ЕУ и привлачење страног капитала немогуће је ако власти не почну да приоритетно финансирају информатичко описмењавање. Информатичка писменост, односно мало коришћење рачунара недостатак је највећег дела сеоског становништва, што у великој мери онемогућава правовремени приступ информацијама од значаја за њихово пословање.

Неповољна старосна структура менаџера/управника породичних пољопривредних газдинстава је један од ограничавајућих фактора за побољшање финансијске и информатичке писмености на газдинствима. Према подацима Пописа пољопривреде (2012) у Републици Србији највеће је учешће менаџера/управника породичних пољопривредних газдинстава старости преко 65 година и износи преко 32% од укупног броја управника/менаџера.

1.1. Основни модели финансирања пољопривредне производње

Када се направи осврт на протеклих пола века развоја пољопривредне производње у Србији, може се приметити да је питање финансирања представљало један од лимитирајућих фактора, услед недостатка средстава за финансирање како текуће репродукције (обртних средстава), тако и капитала неопходног за инвестиције. У савременим условима пословања, *финансирање такође представља један од најзначајнијих и најсложенијих проблема домаће пољопривреде*. За остварење развојних циљева и структурно прилагођавање један од неопходних услова јесте располагање адекватним обимом и структуром капитала.

Као најзначајнији извори финансирања пољопривредне производње издвајају се:

1. Самофинансирање,
2. Кредити,
3. Подстицаји.

Самофинансирање представља обезбеђење финансијских средстава унутар самог предузећа тј. од стране предузетника или фармера (интерно генерисана средства, пре свега из амортизације и акумулације). Ово је један од основних и најчешће коришћених начина финансирања, а представља основу финансијске самосталности предузећа. Међутим, обим интерно генерисаних средстава у пољопривредним предузећима најчешће није довољан с обзиром на потребе, услед чега предузећа по правилу користе и екстерне изворе финансирања.

Постоји више предности финансирања пољопривредне производње сопственим средствима: нема потребе обезбеђења залогa или хипотеке, не постоји обавеза враћања средстава и плаћања камате. Самофинансирање се сматра најсигурнијим, најстабилнијим и најлакше доступним извором финансирања, а уједно и најјефтинијим средствима, што је веома битно у условима оскудице новчаних средстава на тржишту новца, какав је по правилу случај у земљама које се налазе у транзиционом периоду. Међутим, међу економским теоретичарима широко је

прихваћено становиште да самофинансирање не би требало третирати као бесплатан облик финансирања. Овакав став полази од претпоставке да и сопствена средства предузећа или предузетника имају тзв. опортунитетну цену која је једнака губитку који би се претрпео услед пласирања средстава у мање рентабилан пројекат. Другим речима, самофинансирање не ствара експлицитне већ имплицитне трошкове, који се огледају у пропуштеној добити због неадекватног пласирања средстава.

У протеклим деценијама аграрна привреда у Србији није се одликовала значајнијом могућношћу самофинансирања. Услед саме природе ове делатности на коју великим делом утичу природни и биолошки фактори, те спор обрта капитала као и низ других специфичности које пре свега проистичу из карактера примарне пољопривредне производње, могућност самофинансирања привредних субјеката у аграру перманентно је била испод просека привреде (Васиљевић З., Закић В., 2006).

Кредити представљају други значајан традиционални облик финансирања пољопривредне производње, који се доста користи услед ограничених могућности самофинансирања. Под кредитирањем се подразумева процес финансирања клијента одобравањем кредита уз постојање обавезе клијента да добијена средства у одређеном року врати и притом плати одговарајућу цену (камату) за коришћење тих средстава.

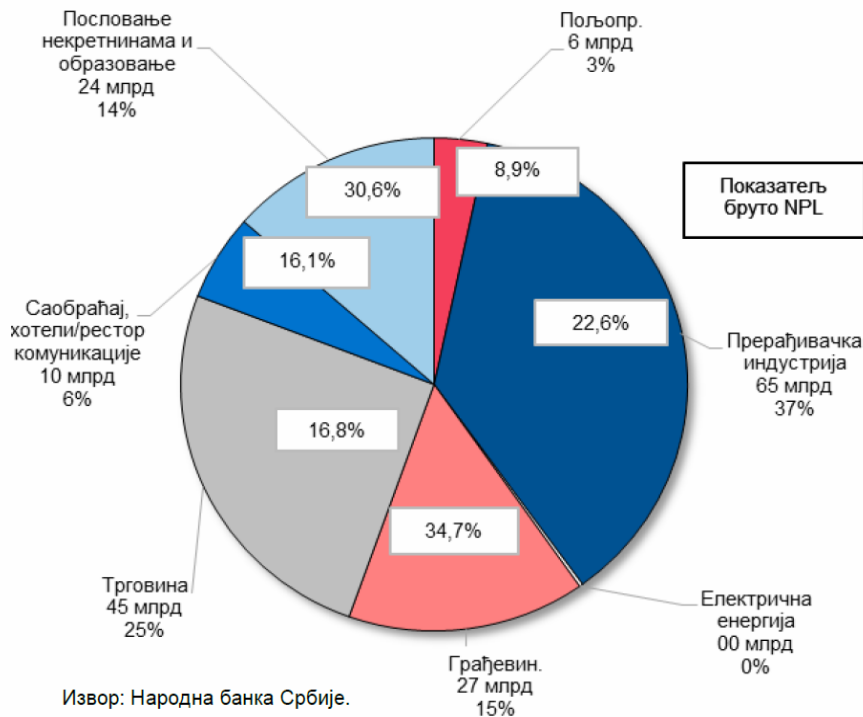
Током последње деценије ХХ века банкарски систем у Србији је био готово уништен као последица санкција, ратова у окружењу, хиперинфлације, штетног утицаја државних институција итд. Српско банкарство је током 2001. и 2002. године доживело значајну трансформацију. Ликвидиране су четири кључне банке и читав низ мањих банака, а у домаћи банкарски систем су почеле да се укључују и иностране банке. Током 2016. године, према подацима Народне банке Србије, у Србији послује чак 30 банака.

Када се анализира претходних 15 година, евидентно је да банкарски сектор у Србији дужи низ година није био наклоњен значајнијем финансирању пољопривредне производње. Као неки од разлога могу се навести значајни ризици пољопривредне производње, који подразумевају осцилације у приносима и тржишним ценама пољопривредних производа. Такође, проблематично је било и питање осигурања кредита у форми хипотека, залога итд. Поред наведеног, може се претпоставити да у банкама није било довољно стручњака из области агрономије и да је био потребан одређени временски период како би се унапредила понуда комерцијалних кредита намењених пољопривредној производњи.

Након глобалне економске кризе, која је значајно погодила и домаћи банкарски сектор, банке у Србији имају све више проблема са тзв. проблематичним кредитима (*НПЛ* - non performing loans). То су материјално значајни кредити код којих дужник касни у плаћању преко 90 дана или је банка проценила да је могућност наплате дуга доведена у питање. Посматрано по привредним гранама (*Графион 1.1.*), у укупним *НПЛ* привредних друштава и даље највећи удео имају прерађивачка индустрија (удео од 36,8%, уз бруто *НПЛ* показатељ од 22,6%),

трговина (удео од 25,3%, уз бруто *НПЛ* показатељ од 16,8%) и грађевинарство (удео од 15,2%, уз бруто *НПЛ* показатељ од 34,7%).

Графикон 1.1. Структура проблематичних кредита привредних друштава (30.06.2016.)

Учешће пољопривреде у укупним проблематичним кредитима је скромно и износи 3% или око 6 милијарди динара, што може указивати на то да пољопривредници уредније враћају кредите у односу на остале субјекте привредних грана.

Током последњих неколико година евидентно је повећање понуде банкарских кредита намењених пољопривреди. Опште карактеристике услова кредитирања за пољопривредна предузећа и газдинства (заједнички за већину банака у Србији) су следећи:

1. Пољопривредно газдинство мора да буде регистровано;
2. Кредити могу бити за набавку основних и обртних средстава. Могу се одобравати у динарима или бити индексирани у еврима;
3. Рочност кредита је уобичајено од једне до 10 година, у зависности од намене;
4. Отплата кредита може бити у месечним, тромесечним, шестомесечним или годишњим анuitетима, прилагођена потребама и сезоналности прихода;
5. Грејс период до 24 месеца у зависности од намене;
6. Камата може бити фиксна или променљива у зависности од намене кредита, рочности, износа, средства обезбеђења;

7. Могућа средства обезбеђења кредита су меница, јемство (физичког лица, регистрованог пољопривредног газдинства, правног лица или предузетника), залог над механизацијом, опремом, хипотека на непокретности и робни запис.

Од 2004. године Министарство пољопривреде у сарадњи са Министарством финансија учествује у **субвенционисаном кредитирању** пољопривредника. Овај вид кредитне подршке реализује се посредством пословних банака које послују на подручју Републике Србије.

У пословима одобравања субвенционисаних кредита учествују следеће банке: Комерцијална банка, ПроКредит (*Procredit*) банка, Кредит Агриколе (*Crédit Agricole*), Хипо Алпе Адриа (*Hypo Alpe Adria*) банка, Банка Интеза (*Banca Intesa*), Сбербанк, АИК банка, НЛБ банка, УниКредит (*Unicredit*) банка и ОТП банка.

Банке одобравају кредите намењене пољопривредницима, док Министарство пољопривреде субвенционише камату на те кредите. Укупно 28.125 регистрованих произвођача добило је краткорочни кредит у 2004. години уз просечно кредитно задужење од 61.421 динара (Параушић Б., Цвијановић Д., 2006).

Током наредних година, пракса одобравања субвенционисаних кредита се наставила. И поред тога што су средства намењена за субвенционисане кредите недовољна у односу на потребе, евидентан је тренд побољшања услова кредитирања, односно смањења каматних стопа.

Субвенционисано кредитирање предвиђа следеће врсте кредита:

- Краткорочне кредите који су намењени за набавку обртних средстава (семенског материјала, минералног ђубрива, заштитних средстава, сточне хране и др.)
- Дугорочне кредите који су намењени за куповину пољопривредне механизације и опреме, куповину пољопривредног земљишта, куповину основног стада, подизање вишегодишњих засада, изградња система за наводњавање, пластеника и др.

Кредити се користе за све намене у пољопривредној производњи – развој сточарства, ратарства, воћарства, виноградарства, повртарства и цвећарства, инвестициона улагања у пољопривредну механизацију и опрему као и за набавку хране за животиње. На тај начин пољопривредници могу унапредити своју производњу и радити на подизању конкурентности својих производа.

Право на коришћење кредитних средстава имају физичка лица – носиоци комерцијалног породичног пољопривредног газдинства, предузетници и правна лица (земљорадничке задруге, микро и мала правна лица).

Кредити се одобравају и враћају у динарима без валутне клаузуле. Рок отплате је од 1 до 3 године са грејс периодом до годину дана. Укупан износ кредита за физичка лица, предузетнике и правна лица је до 5.000.000 динара, док је цензус за земљорадничке задруге до 15.000.000 динара.

Током 2015. године Министарство пољопривреде је за суфинансирање камата наменило 530 милиона динара, а каматне стопе су износиле 4% за развој сточарства и 6% за развој ратарства, воћарства, виноградарства, повртарства, цвећарства, као и куповину нове механизације и опреме. Током 2016. године намењено је 800 милиона динара, а каматна стопа износи само 3% на годишњем нивоу.

Посматрано у ширем смислу, као значајна форма кредитирања клијената може се навести и **финансијски лизинг**. Давалац финансијског лизинга, задржавајући право својине над предметом лизинга, на примаоца лизинга преноси овлашћење држања и коришћења предмета лизинга, са свим ризицима и користима, а у замену за лизинг накнаду. Према подацима НБС за 2015. годину највећи број прималаца лизинга су привредна друштва (83,6%), док су пољопривредници у укупним пласманима учествовали са 4,5% (4,9% у 2014). Учешће финансирања пољопривредних машина и опреме се смањило са 9,8% на 9,1%, што се може довести у везу и са смањењем учешћа пољопривредника у структури прималаца лизинга.¹

Државни подстицаји се реализују на нивоу Републике, Покрајине и на локалном нивоу (ниво општина). Буџетско финансирање на нивоу Републике Србије регулишу Закон о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју (Сл. гласник РС бр. 10/2013, 142/2014, 103/2015)² и одговарајуће (годишње) Уредбе о расподели подстицаја у пољопривреди и руралном развоју ако посматрамо период 2013-2016.

Закон о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју подразумева следеће врсте подстицаја (Члан 3):

- *Директна плаћања*: (а) премија за млеко (7 дин/л); (б) подстицаји за производњу (као новчани износи који се исплаћују по јединици мере за посејан усељ, вишегодишњи засад или стоку одговарајуће врсте); (в) регреси (као новчани износи који се исплаћују за купљену количину инпута за пољопривредну производњу и трошкове складиштења у јавним складиштима).
- *Подстицаји мерама руралног развоја*: (а) подстицаји за инвестиције у пољопривреди за унапређење конкурентности и достизање стандарда квалитета; (б) подстицаји за одрживи рурални развој (спровођење агроеколошких мера, органска производња, очување биљних и животињских генетичких ресурса и сл.); (в) подстицаји за унапређење руралне економије (инвестиције за унапређење и развој руралне инфраструктуре; подршка непољопривредним активностима на селу; економске активности у смислу додавања вредности пољопривредним производима и увођење и сертификација система безбедности и квалитета хране и сл.); (г) подстицаји за

¹ Годишњи извештај о стабилности финансијског система - 2015., НБС, стр. 82-83

² Најновијим изменама Закона о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју, корисници субвенција могу бити регистрована пољопривредна газдинства за пријављене и засејане, односно засајене површине под одговарајућом културом до највише 20 хектара, а укинута су субвенције за земљу у власништву Републике узету у закуп.

припрему и спровођење локалних стратегија руралног развоја; (д) подстицаји за подршку саветодавним и стручним пословима у пољопривреди.

- *Посебни подстицаји* (на пример: подстицаји за маркетинг-информационе системе у пољопривреди; подстицаји за успостављање, развој и функционисање система рачуноводствених података на пољопривредним газдинствима; подстицаји за спровођење научноистраживачких, развојних и иновативних пројеката у пољопривреди и сл).
- *Кредитна подршка.*

Право на подстицаје, под условима и на начин утврђен овим Законом, имају пољопривредна газдинства (ПГ) (предузећа и предузетници) и ППГ (породична пољопривредна газдинства), која су уписана у Регистар ПГ, ЈЛС (јединица локалне самоуправе), као и друга лица и организације (Члан 5). Такође, Законом је дато право да ЈЛС могу да конкуришу за следеће подстицаје у оквиру *мера руралног развоја*: (а) подстицаји за унапређење руралне економије (инвестиције за унапређење и развој руралне инфраструктуре; унапређење обука у области руралног развоја); (б) подстицаји за припрему и спровођење локалних стратегија руралног развоја.

Са друге стране, Законом о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју (Сл. гласник РС, бр. 10/2013, 142/2014, 103/2015, чланом 13.), дата је могућност органима аутономне покрајине и ЈЛС да могу да утврђују мере подршке за спровођење пољопривредне политике и политике руралног развоја на својој територији, а да се средства за спровођење ове политике обезбеђују у буџету АП/ЈЛС. ЈЛС могу да утврђују све врсте подстицаја у пољопривреди и руралном развоју, који су дефинисани Чланом 3. овог Закона, *осим директних плаћања*. Међутим, и у овој врсти подстицаја (директних плаћања) ЈЛС има право да пољопривредницима обезбеђује две врсте регреса: (1) за трошкове складиштења у јавним складиштима и за (2) вештачко осемењавање. Оно што је важно јесте да се у политици подршке пољопривредницима са републичког и локалног нивоа избегне двоструко финансирање (финансирање исте мере посредством НППР, чије се усвајање очекује, и посредством буџетске подршке коју реализује ЈЛС).

Потенцијални корисници мера подршке су регистровани пољопривредни произвођачи, задруге, удружења, сеоске месне заједнице и остала правна лица која имају регистроване делатности у пољопривреди.

Као један од примера коришћења државних подстицаја може послужити Смедерево, познато по воћарско-виноградарској производњи. На подручју града Смедерева пољопривредници су из републичког буџета могли да рачунају на следеће подстицаје (у 2015. години)³:

1. *директне подстицаје*: подстицаји за биљну производњу; регрес за гориво и/или ђубриво; подстицаје за држање квалитетних приплодних млечних и

³ Уредба о расподели подстицаја у пољопривреди и руралном развоју у 2015. години (Службени гласник РС бр. 19/15).

товних крава; за тов јунади; премија за млеко; регрес за премију осигурања за усеве (у износу од 40% плаћене премије осигурања), као и на

2. *подстицаје за мере руралног развоја*: за подизање нових вишегодишњих засада; подршка за унапређење примарне пољопривредне производње и сл.

Према подацима Пописа пољопривреде из 2012. год. (ниво насеља) подстицајна средства за пољопривреду и рурални развој за период 2010-2012. год. користило је 1.306 пољопривредних газдинстава.

С обзиром на то да је територија Смедерева углавном воћарско-виноградарски и сточарски крај, највеће интересовање пољопривредника и руралног становништва је за следеће мере/активности из Програма подршке за спровођење пољопривредне и политике руралног развоја (суфинансирање Града од плаћеног износа реализоване инвестиције износи 40%, односно 70% за кредитну подршку)⁴:

- Вештачко осемењавање (регресирање трошкова);
- Суфинансирање камата за пољопривредне кредите;
- Набавка квалитетних приплодних јуница млечних раса или сементалског говечета;
- Набавка механизације и опреме за сетву, садњу, заштиту биља и наводњавање за воћарско-виноградарску и повртарску производњу на отвореном пољу;
- Изградња стакленика и набавке опреме/материјала за повртарску производњу у заштићеном и полузаштићеном простору;
- Трансфер знања (стручна оспособљавања) и организовање сајмова, изложби, пољопривредно туристичких и сеоских манифестација;
- Осигурање усева, плодова, вишегодишњих засада (подршка износи 40% од висине премије осигурања).

Поред издвајања из буџета града Смедерева за реализацију Програма мера подршке за спровођење пољопривредне политике и политике руралног развоја, Град улаже у пољопривреду и средства добијена од закупа пољопривредног земљишта у државној својини. Укупно пољопривредно земљиште у државној својини на територији Смедерева износи 3.852,00 ха, од чега се издаје у закуп 2.046,25 ха (*Стратегија развоја пољопривреде и руралног развоја града Смедерева за период 2015-2020. година*).

Поред државних, покрајинских и локалних подстицаја, постоје и потенцијални други извори финансирања. Добијањем статуса кандидата за чланство у ЕУ (2012), Србија је у могућности да користи **средства претприступног фонда ЕУ** за рурални развој (В компонента претприступних средстава). Очекивана помоћ Србији из претприступних фондова ЕУ за рурални развој у периоду 2014-2020. година износи 175.000.000 евра (бесповратна средства), *уз национални допринос* од

---

⁴ Град Смедерево (2015, 2016): Извештаји о спровођењу мера пољопривредне политике и политике руралног развоја на територији града Смедерева за 2014. и 2015. годину.

54.970.588 евра (укупна јавна помоћ износи 229.970.588 евра) и *приватни допринос* од 163.101.880 евра.

Највећи проценат ЕУ подршке у периоду 2014-2020. (око 79%) а у циљу унапређења конкурентности пољопривредно–прехранбеног сектора и усклађивања са ветеринарским и фитосанитарним, еколошким и стандардима безбедности хране ЕУ, планиран је за инвестиције пољопривредних газдинстава и у инвестиције које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства.

Приоритетни сектори за инвестирање везано за прву меру су сектори: млека, меса, воћа и поврћа и ратарских култура (житарице, уљарице, шећерна репа), док су приоритетни сектори подршке везано за другу меру млечно – прерађивачка индустрија и месно – прерађивачка индустрија и индустрија за прераду воћа и поврћа.

У оквиру мере „*Инвестиције у физичку имовину пољопривредних газдинстава*“ (стопа приватног учешћа је 40%, а кофинансирање из јавне помоћи је 60% укупне вредности реализоване инвестиције):

(1) у *сектору млека* прихватљива пољопривредна газдинства за подршку су она са **минимум 20 и максимум 300 музних крава на почетку инвестиције**;

(2) у *сектору меса* прихватљива газдинства за подршку су она са минимум 20 и максимум 1.000 говеда или минимум 150 и максимум 1.000 оваца и коза или минимум 100 и максимум 10.000 свиња или минимум 4.000 и максимум 50.000 бројлера на почетку инвестиције;

(3) у сектору воће и поврће прихватљива за подршку су пољопривредна газдинства са минимум 2 ха и максимум 20 ха јагодастог воћа и минимум 5 ха и максимум 100 ха другог воћа, као и газдинства са капацитетом од најмање 500 м² до 10.000 м² заштићеног простора или минимум 0,5 ха до максимум 50 ха отвореног простора за производњу поврћа;

(4) у *сектору осталих усева* (житарице, уљарице, шећерна репа), прихватљива за подршку су пољопривредна газдинства која имају минимум 2 ха и максимум 100 ха за куповину трактора, механизације и машина и изградњу објеката за складиштење и опремање.

У оквиру мере „*Инвестиције у физичку имовину које се тичу прераде и маркетинга пољопривредних производа и производа рибарства*“ (стопа приватног учешћа је 50%, а кофинансирање из јавне помоћи је 50% укупне вредности реализоване инвестиције):

(1) у *сектору прераде млека* подржаће се одржива предузећа чији је просечан дневни капацитет прикупљеног млека између 3.000 – 100.000 л у последњој години пословања пре подношења пријаве;

(2) у *сектору прераде меса* подржаће се инвестиције у кланице са минималним капацитетом од 8 радних часова за: 10 говеда или 50 свиња или 50 оваца и коза или 5.000 јединки живине;

(3) у сектору **прераде воћа и поврћа** право на подстицаје имају само микро, мала и средња предузећа.

У наредном периоду, неопходно је припремити све предуслове за интензивно коришћење ИПАРД фонда, укључујући: повећање доступности новца пољопривредном сектору кроз подршку *кредитним активностима*, успостављање *Гаранцијског фонда за пољопривреду у Србији*, акредитација Управе за аграрна плаћања од стране ЕК итд. (Службени гласник РС, број 30/2016. *ИПАРД програм за Републику Србију за период 2014-2020. година*).

1.2. Форме удруживања као модел финансирања пољопривредне производње

Савремена глобализација светске економије намеће неминовност удруживања пољопривредних произвођача у различите облике асоцијација за заједничко вођење послова, које им омогућују да прикупе и инвестирају значајнија средства и остану конкурентни великим компанијама на тржишту.

Као најзначајнији, могу се навести два облика удруживања: задруге и кластери. Мада су задруге, посматрано из историјске перспективе, неупоредиво старији облик удруживања (прве задруге су настале у 19. веку), данас се све више популаризују и кластери.

Задруга или кооператива може се дефинисати као аутономна асоцијација лица добровољно удружених са циљем да задовоље заједничке економске, социјалне и културне потребе и аспирације кроз заједнички поседовано и демократски контролисано предузеће. За разлику од друштава капитала, у управљању задругом традиционално важи правило „један члан, један глас“.

У развијеним државама задруге (кооперативе) послују у готово свим економским областима пословања: пољопривреди, банкарству, осигурању, малопродаји, здравству, грађевинарству итд. Могу се састојати од само неколико чланова који се удружују и формирају задругу да би остварили своје циљеве. Са друге стране, постоје задружна предузећа која имају више милиона чланова, остварују приходе који износе више десетина милијарди евра и која су по својој суштини слична корпорацијама (Crédit Agricole Group, Zen-Noh (National Federation of Agricultural Co-operatives), Migros, Friesland Campina итд.).

Развој задружног сектора у ЕУ може се предочити кроз преглед одређених чињеница у појединим земљама које предњаче по нивоу развијености кооперативног сектора (Закић З. 2013):

- Италија има преко 70.000 кооператива; запошљава око милион људи; кооперативе управљају са 50% предузећа у агро-прехранбеном сектору; позната је по успешном покрету развоја социјалних кооператива које подстичу регионалне и локалне власти; у поступку реструктурирања неуспешних приватних предузећа држава пружа техничку подршку да се она конвертују у кооперативе, при чему се промовише кооперативно

- предузетништво; у важним инвестиционим подухватима кооператива, држава примењује пореске повластице;
- Француска има око 21 хиљаду регистрованих кооператива; 23 милиона грађана су чланови једне или више кооператива – што чини око 38% становника; кооперативе остварују годишњи промет од преко 180 милијарди евра; обезбеђују око 3,5% укупне запослености у земљи;
  - Немачка има преко 8 хиљада регистрованих кооператива; кооперативни сектор обезбеђује око 440 хиљада радних места; 20 милиона људи је учлањено у различите облике кооператива; кооперативне банке броје 16 милиона чланова које имају 20% тржишног учешћа;
  - Финска има бројна кооперативна предузећа у оквиру којих послује 75% активног становништва; око 40% ГДП обезбеђује кооперативни сектор;
  - Пољска традиционално развија пољопривредне кооперативе које, између осталог, имају удео од 75% у производњи млека;
  - Словенија има добро развијен кооперативни сектор који на пример у пољопривреди обезбеђује 72% укупне производње млека, 45% пшенице и 77% кромпира; у кооперативном власништву је 79% грла стоке;
  - Шпанија има моћан кооперативни сектор, а нарочито је позната по Мондрагон кооперативној групи чији едукативни програми се често препоручују за реструктурирање бесперспективних приватних или државних предузећа којима се нуди конвертовање у адекватне форме кооператива.

Са друге стране, задружни сектор у Србији је недовољно развијен и оптерећен бројним проблемима. Тек крајем 2015. године донет је дуго очекиван нови Закон о задругама и ефекти његове примене могу бити видљиви тек у наредним годинама.

Може се очекивати да ће развој будућих задруга у Србији, барем у почетку, бити присутан првенствено у два облика: пољопривредне и потрошачке задруге.

Нове пољопривредне задруге обезбедиле би знатно боље услове пословања пољопривредницима. Удруживање пољопривредника од посебне је важности за повећање конкурентности српског аграра.

Нове потрошачке задруге могле би да се оснивају у домену трговине на мало (нарочито храном), што би пружило могућност купцима да купују директно од произвођача, чиме би дошло и до смањења трговине у оквирима тзв. сиве економије (Закић В. 2015).

Кластери, представљају форму међусобно повезаних произвођача, предузећа и институција које повезује заједништво и комплементарност. Поред пољопривредних произвођача у кластере се могу укључити и различите институције као што универзитети, гранска удружења итд. Суштински, они се свде на релативно нову форму пословног удруживања, чији је основни циљ остварење веће конкурентности удружених од оне коју могу постићи појединачно.

1.3. Савремени модели финансирања пољопривредне производње

Поред разматраних модела финансирања, пољопривредним произвођачима стоје на располагању и савремени модели који им пружају значајне могућности прикупљања средстава или задуживања под повољнијим условима. Као најзначајнији истичу се модел преджетвеног финансирања и финансирање путем робних записа.

Србија је прва земљи у Европи која је увела **преджетвено финансирање**. Законом о финансирању и обезбеђењу финансирања пољопривредне производње, који се примењује од јуна 2015. године, успостављен је нови систем финансирања пољопривредне производње. Подршку доношењу овог закона пружили су Европска банка за обнову и развој (ЕБРД) и Организација Уједињених нација за храну и пољопривреду (ФАО). Значајно је напоменути да су слични пројекти истовремено покренути у више земаља Источне Европе, али је Србија водећа у примени овог модела финансирања.

Систем омогућава пољопривредницима да у току производње обезбеде повољна финансијска средства, уз очекивање да ће каматне стопе по основу оваквих кредита бити повољније.

Модел преджетвеног финансирања настоји да успостави систем финансирања у тренутку када је то најпотребније пољопривредним произвођачима (пре почетка пољопривредне производње). На основу Уговора о финансирању пољопривредне производње, произвођачи унапред добијају од стране финансијера робна и/или новчана средства. Са друге стране, пољопривредни произвођачи се обавезују да изврше одређену робну или новчану обавезу према повериоцу.

Значајан извор финансирања могу представљати и различите хартије од вредности, као што су робни записи и изведене хартије од вредности. За пољопривредне произвођаче од посебног значаја су **робни записи**. Јавна складишта за ускладиштену робу издају робни запис као потврду о ускладиштењу. Систем јавних складишта заснива се на лиценцирању складишта за житарице, уљарице и смрзнуто воће.

На овај начин, пољопривредним произвођачима омогућава се коришћење робних записа као залог за обезбеђење краткорочних кредита. Могућност коришћења робног записа као залога за кредит, условљена је поверењем банака и трговаца у систем јавних складишта (Закић В., Ковачевић В. и др. 2014).

Народна банка Србије је током 2011. године одредила „Адекватан кредитни рејтинг” за кредите који као залог имају робни запис. Наведеном одлуком постигнут је двоструки ефекат: (1) банке када издају кредите који имају као залог робни запис обавезне су да уплате депозит од само 5% према НБС, што омогућава ниже каматне стопе; (2) послат је позитиван сигнал банкама да робни записи представљају сигурну хартију од вредности.

Поред наведене функције у финансирању, систем јавних складишта има и функцију пружања сигурности, с обзиром на то да се јавна складишта сматрају најсигурнијим видом складиштења. Такође, позитиван утицај система јавних

складишта је и у смањењу флукуације цена пољопривредних производа, због тога што се смањује понуда у време жетве.

Поред робних записа, значајно је поменути и *изведене хартије од вредности или деривате*. Они се не могу посматрати као модел финансирања у ужем смислу, али у развијеним земљама имају изузетан значај за пословање пољопривредних произвођача. Појам финансијски деривати подразумева групу изведених хартија од вредности које се креирају у трговини девизама, другим хартијама од вредности, итд. Са друге стране, робни деривати имају „физички опипљиву“ подлогу у: пољопривредним производима, индустријским сировинама, нафти итд.

Изражена флукуација цена пољопривредних производа условила је потребу за креирањем инструмената који омогућавају управљање ризиком промене цена. Током последњих тридесетак година у развијеним земљама дошло је до снажног развоја робних дериватних тржишта која пољопривредним предузећима у развијеним тржишним привредама омогућавају примену различитих хедџинг стратегија. На овај начин пољопривредни произвођачи (хедџери) могу вршити трансфер ризика промене цена пољопривредних производа на спекуланте који прихватањем ризика очекују да ће остварити одређени профит. Суштински посматрано, пољопривредни произвођачи очекују пад цена у будућности, док се купци надају да ће цене расти.

Изведене хартије од вредности везане су првенствено за терминско трговање. Код дневног или спот робно-берзанског трговања склопљени посао се обавезно завршава испоруком робе. Супротно, код трговине робним дериватима најчешћи је случај (на робно-дериватним тржиштима у САД у 95% случајева) да се уговор реализује новчаном исплатом стране која је „погрешно“ проценила кретање цена, а не долази до испоруке производа (Закић В., Васиљевић З. 2014).

Да би могли правилно проценити ризике у пословима са изведеним хартијама од вредности пољопривредни произвођачи морају поседовати одговарајућа знања и информације везане за предвиђање будућег кретања цена. Постоји више врста инструмената који се користе за контролисање ризика пословања али су за робна дериватна тржишта најзначајнији: фјучерс уговори и опциони уговори.

Закључци и препоруке

На основу изложеног, евидентно је да просечан пољопривредни произвођач има недовољан ниво финансијске писмености, што значајно отежава њихово пословање. Као први корак у превазилажењу овог проблема потребно је одредити примарне области едукације. Међутим, значајно је напоменути да програм едукације не може бити исти за све пољопривредне произвођаче.

Три основне врсте привредних субјеката у агро-руралној привреди Србије су предузећа агробизниса, земљорадничке задруге и породична газдинства (Закић В., Закић З., Мировић В. 2014). Извесно је да велика корпоративна предузећа из области агробизниса (као што су Делта Аграр, МК Груп и др.) имају стручњаке са високим нивоом знања из области финансија и агроекономије. Са друге стране, велика већина

индивидуалних пољопривредних произвођача, задругара и власника малих предузећа агробизниса нема задовољавајући ниво финансијске писмености.

Када се узму у обзир разматрани модели финансирања пољопривредне производње, могу се издвојити неколико кључних области које би пољопривредним произвођачима олакшало разумевање ове проблематике:

1. унапређење знања из основа финансија, и области различитих подстицајних средстава;
2. унапређење знања из основа банкарског пословања и форми удруживања;
3. унапређење знања из основа робно-берзанског пословања.

Као први корак, који се може посматрати као „**почетни курс**“ у повећању финансијске писмености пољопривредних произвођача, неопходна је њихова обука из области **основа финансија, калкулација и књиговодства**. Она би подразумевала објашњење најзначајнијих појмова из ове области, као што су: основна и обртна имовина, биолошка средства, амортизација, дугорочне и краткорочне обавезе, приходи и расходи, добитак и губитак, ликвидност, солвентност, рентабилност итд. Значајно је и да пољопривредни произвођачи савладају основе калкулације цене коштања пољопривредних производа, што представља предуслов сваког дугорочног планирања. У оквиру почетног курса едукације од изузетног значаја је и унапређење знања из области различитих **подстицаја** (на нивоу државе, покрајине и локалном нивоу) која стоје на располагању пољопривредним произвођачима: врсте подстицаја и доступност појединим категоријама производње, начин конкурисања, потребна документација, итд.

У условима ограничених сопствених извора финансирања и подстицаја, неопходно је да се пољопривредни произвођачи едукују у области **кредитирања**. То се може посматрати као „**средњи курс**“ у повећању финансијске писмености пољопривредних произвођача, који би подразумевао едукацију из следећих области основа банкарског пословања: врсте кредита (комерцијални, субвенционисани, одобрени по основу робних записа као залог итд.), врсте камата (фиксна и променљива), поступак одобравања кредита у банци, облици обезбеђења кредита (хипотека и залога), врсте каматних стопа (ефективна и номинална каматна стопа, референтна каматна стопа итд), инструменти платног промета (налог за уплату, налог за исплату, налог за пренос, налог за наплату, чекови, платне картице, менице, акредитиви и банкарске гаранције) итд.

Од посебног значаја је едукација у вези променљиве каматне стопе, чије промене дугорочно могу утицати на могућност отплаћивања кредита. Кредити који се одобравају у динарима могу бити везани за референтну каматну стопу НБС. Посебно изражен ризик настаје приликом узимања кредита индексираних у страним валутама са променљивом каматном стопом. Она се уобичајено састоји од две компоненте: фиксни део (на пример 3%) увећан за међународне референтне каматне стопе које се користе за одређене валуте (ЕУРИБОР за евро и ЛИБОР за

долар, фунту, швајцарски франак и др.). С обзиром на то су међународне референтне каматне стопе у претходном периоду изузетно ниске или имају чак и негативне вредности, евидентно је да је износ отплате везан првенствено за фиксни део каматне стопе и зависи од кретања курса динара у односу на индексiranу страну валуту. Међутим, када се посматра историјско кретање међународних референтних каматних стопа, потпуно је извесан ризик њиховог дугорочног повећања. На пример, ЕУРИБОР током 2016. године има негативне вредности (између нуле и минус 0,4 процената), док је у периоду пре глобалне економске кризе достигао и 5%. Уколико би ЕУРОБОР у будућности поново достигао историјски максимум, променљиве каматне стопе за кредите индексirане у еврима могле би бити вишеструко увећане у односу на садашњи ниво.

Посматрано са аспекта пољопривредних произвођача, адекватан пољопривредни кредит био би обрачунат у динарима, уз фиксну каматну стопу и прилагођен сезонском карактеру пољопривредне производње. Међутим, услед кредитног, валутног и других ризика којима су банке изложене оне захтевају релативно високе каматне стопе приликом одобравања оваквих кредита. Због тога је изузетно важна улога државе и њена активности на обезбеђењу субвенционисаних кредита, који су много повољнији од класичних комерцијалних кредита које одобравају банке.

Од великог значаја је и повећање нивоа знања из области **удруживања** (задруге и кластери), што се једноставно може илустровати пословицом „заједно смо јачи“. Полазећи од искуства развијених земаља, али и појединих земаља у развоју, може се закључити да је **задругарство** од кључног значаја за развој пољопривредне производње. Поред недовољне едукованости пољопривредних произвођача, у Србији је евидентна незадовољавајућа ангажованост академске јавности и запостављеност у систему образовања на свим нивоима, а посебно на универзитетском нивоу.

Краткорочно посматрано, едукација пољопривредних произвођача требало би да обухвати следеће области: значај и форме удруживања, приказ импозантних резултата задружног сектора у развијеним земљама, презентација новог Закона о задругама, очекиване подстицајне мере и пореске олакшице за задруге које се могу очекивати у наредном периоду, итд.

Конечно, трећи „**напредни ниво**“ едукације подразумео би обуку из следећих области које се могу сврстати у **основе робно-берзанског пословања**: значај робних берзи и њихова улога у управљању ризиком пословања пољопривредних предузећа, инструменти нестандардизованог терминског тржишта (форварди или „уговори на зелено“) и стандардизованог терминског тржишта робних берзи (фјучерси и опције), улога клириншких кућа као гаранта, систем преджетвеног финансирање итд. Овај „напредни ниво“ едукације може бити значајан за како за мале индивидуалне пољопривредне произвођаче, тако и за власнике и менаџере великих корпоративних предузећа из области агробизниса.

Литература

1. Zakić Vladimir, Kovačević Vlado, Ivkov Ivana, Mirović Vera (2014): *Importance of public warehouse system for financing agribusiness sector*, Economics of Agriculture, No 4. Vol. 61, Institute of Agricultural Economics, Belgrade, pp. 929-943
2. Васиљевић Зорица, Закић Владимир (2006): *Финансирање агропривреде Србије у условима транзиције*, Друштво економиста Београда, Економски видици, XI, број 2, стр. 341-353.
3. Закић Владимир, Васиљевић Зорица (2013): *Успостављање тржишта робних деривата у функцији унапређења пословања агросектора у Србији*, Друштво економиста Београда, Економски видици, 18(1), стр. 49-61.
4. Закић Владимир, Закић Зорка, Мировић Вера (2014): *Удружено породично газдинство у агро-руралној привреди Србије као генератор запошљавања*, Економски видици - Тематски број „Запошљавање и привредни развој Србије”, година XIX, бр. 2-3, Друштво економиста Београд, стр. 185-198
5. Закић Владимир, Ковачевић Владо (2015): *Значај задружне ревизије за развој задружног сектора у Србији*, Ревизор, бр. 72/2015, Институт за економику и финансије, Београд, стр. 79-89.
6. Закић Зорка, Задругарство и рурални развој: повезане теме у процесу евроинтеграција Србије, Тематски зборник "Стање и перспектива задругарства", број.3, ДАЕС, Београд, стр. 27-52, 2013.
7. Параушић Весна, Цвијановић Драго (2006): *Кредитирање пољопривредних произвођача у Србији у периоду 2004-2006. година - потребе и могућности*. Економика пољопривреде, 2006, Вол. 53, бр. 1, стр. 49-61.
8. Радовић Гордана (2015): *Финансирање пољопривреде у Републици Србији: искуства и могућности*. Економија-теорија и пракса, Вол VIII, број 4, стр. 13-27.

Документа, извештаји и правилници

1. Банкарски сектор у Србији, Квартални извештаји за I и II тромесечје, Народна Банка Србије
2. Годишњи извештај о стабилности финансијског система - 2015., Народна Банка Србије
3. Град Смедерево (2015, 2016): Извештаји о спровођењу мера пољопривредне политике и политике руралног развоја на територији града Смедерева за 2014. и 2015. годину.
4. Попис пољопривреде 2012: Пољопривреда у Републици Србији, РЗС, књига II.
5. Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011.
6. Службени гласник РС, бр. 85/2014
7. Службени гласник РС, број 30/2016. ИПАРД програм за Републику Србију за период 2014-2020. година;
8. Службени гласник РС”, број 112/15
9. Службени лист града Смедерева број 2/2016

10. Стратегија развоја пољопривреде и руралног развоја града Смедерева за период 2015-2020. година. Институт за економику пољопривреде, Београд.
11. Уредба о расподели подстицаја у пољопривреди и руралном развоју у 2015. години (Службени гласник РС бр. 19/15).